

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Ἡ ΔΩΔΩΝΗ καὶ τὰ ἐρείπια αὐ-
τῆς, παρὰ τοῦ κ. Κωνσταντίνου Κερ-
πάνου. Ἐνιαῖος τόμος κειμένου καὶ ἑ-
τερος χαλκογραφῶν. Βιβλιοθήκη Ha-
chette. Παρὰ Henry Houssaye.

1.

Τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης, τὸ ἀρ-
χαϊότατον τῆς Ἑλλάδος, τυγχάνει
εἰ ἐξόν εἶτείν, ἀρχαιότερον καὶ αὐ-
τῆς ταύτης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.
Ἐν τῇ μάλλον μεμακρυσμένη προϊ-
στορικῇ ἐποχῇ, ἐν Δωδώνῃ ἀπεκαλύ-
πτετο ὁ θεῖος λόγος. Πρὸ τῆς λα-
τρείας τῶν ἑλληνικῶν θεῶν ἡ Δωδώνη
ἦν τὸ θυσιαστήριον τῆς θρησκεί-
ας τῶν πρώτων τῆς Ἑλλάδος λαῶν.
Κατ' ἀρχαιοτάτην παράδοσιν, παρὰ
τοῦ Ἠροδότου ἀναφερομένην, οἱ Πε-
λαγοὶ ἐλάτρευον ἐν Δωδώνῃ τὴν ἀρη-
ρήμετον ἀρχὴν τῆς θεότητος, δύνα-
μιν δημιουργικὴν καὶ νόμον ἀμε-
τάβλητον τῶν στοιχείων. Βραδύτερον,
καὶ πρὸ πολλῶν ἔτι ἑνιαυτῶν πρὸ τῆς
καθιδρύσεως τοῦ κλασικοῦ πολυθεϊ-
σμοῦ, ἡ λατρεία τῆς Δωδώνης με-
τεμορφώθη. Ἐκ τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀ-
προσώπου θεοῦ, ὄντος καθ' ἑαυτὸν
ἡ ἀρχὴ τοῦ παντός, ἐποίησαν τέσσα-
ρας θεότητες: τὸν Δία, θεὸν ἀνώ-
τερον, ἀρχὴν δημιουργικὴν, τὴν Διό-
νειαν, τὴν σύζυγον αὐτοῦ, ἀρχὴν
γονιμοποιητικὴν τὴν Ἀφροδίτην, θυ-
γατέρα αὐτῶν, ἀρχὴν τοῦ ἔρω-
τος, καὶ τὸν Ἄδην, θεὸν ἀόρα-
τον, ἀρχὴν ἐλέθρου, τοῦ ὁποῦ τὴν
διατριβὴν ἐτίθεντο ἐπὶ τῶν ὀ-
χθῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀχέρονος, τοῦ
ρέοντος ἐγγὺς τῆς Δωδώνης ἐν ἀγρί-
αις χαράδραις. Καθ' ὅλην τὴν διάρ-
κειαν τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς, καὶ τοι-
νέαι μᾶλλον πολλαπλαῖ θεογονίαι ἐ-
πλήσθησαν πρὸς τῇ ἀρχαίᾳ θρησκείᾳ
τῶν Πελασγῶν, ὁ μέγας πρωτεύων
θεὸς, ὁ Δωδώνιος Ζεὺς, διετέλεσε λα-

τρευόμενος παρ' ἀπάντων τῶν Ἑλ-
λῆνων. Ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἰναχος, ἡ
Ἰὼ συνεβουλεύοντο τὸ μαντεῖόν του.
Ἐκ τεμαχίου χρησμοδόγου ὄρου, οἱ
Ἀργοναῦται, κατὰ συμβουλήν τῆς Ἀ-
θηνᾶς, ἐναυπήγησαν τὴν τρόπιν τοῦ
πλοίου τῶν. Ἐν τῇ Ἰλίου ὁ Ἀ-
χιλλεὺς ἐπικαλεῖται, χάριν τοῦ Πα-
τρίκλου, τοῦ Δωδωνεῖου Διός. Ἄλλοι
ὁμηρικοὶ ἥρωες καὶ μεθωμηρικοὶ, ὁ
Ὀδυσσεύς, ὁ Νεοπτόλεμος, ὁ Ὀρέστης,
ὁ Αἰνείας, μεταβαίνουνσιν ὡσαύτως νᾶ
ἐρωτῇ τωσι τὸ σεβαστὸν τῆς θεο-
πρωτίας μαντεῖον.

Ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς ἱστο-
ρικῆς ἐποχῆς, ὁ νᾶς τῆς Δωδώνης
διασώζει τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ γοητεί-
αν. Ἀλλ' ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, οἱ Ἑλ-
ληνες, οἵτινες, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ
Ἀριστοτέλους, ἐπιρρωννυομένην παρὰ
τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ὀμήρου, ἤθε-
λον ἔχειν ὡς τόπον καταγωγῆς τὴν
περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν ποταμὸν
Ἀχελῶν κείμενον, ἐπὶ μᾶλλον καὶ
μᾶλλον διακόπτουσι τὰς πολιτικὰς, θρη-
σκευτικὰς καὶ ἐμπορικὰς αὐτῶν σχέ-
σεις μετὰ τῶν λαῶν τῆς βορείου Ἑλ-
λάδος· εὐθέως δ' ἤκουσι νᾶ θεωρῶ-
σι τοίτους ὡς περ βαρβάρους. [Τοιου-
τοτρόπως οἱ Ἕλληνες, χωρὶς ν' ἀπο-
λέσωσι τὴν μνήμην τοῦ μαντείου τῆς
Δωδώνης, ἀπεθίζονται νᾶ μεταβαίνω-
σιν ἐκεῖσε ἵνα μαντεύωνται. Ἡ πορεία
τῶν Δελφῶν ἐστὶ παρ' αὐτοῖς ἡμι-
στα μακρὰ καὶ ἐπίπονος ἢ τῆς Ἡπεί-
ρου. Τοῦντεῦθεν θέλουσι μεταβαίνειν
ἵνα συμβουλεύωνται τὸ μαντεῖον τοῦ
Ἀπόλλωνος, εἰς ὃ ἀποδίδουσι χρησ-
μολογικὴν δύναμιν, παραπλησίαν πρὸς
τὴν τοῦ Δωδωνεῖου μαντείου. Ἡ Πυ-
θία εἶναι ἐκεῖνη, ἥτις, ἀπὸ τῆς ἐπι-
δρομῆς τῶν Περσῶν, εἴρει τὴν Ἑλ-
λάδα ἀπὸ τοῦ Ξέρξου, προλέγουσα ὅτι
οἱ Ἀθηναῖοι θρείλουσι νᾶ καταφύγω-
σιν εἰς ξύλινα τεῖχη (τὰ πλοῖα τῆς
Σκλαμῖνος) τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν
ὡσαύτως ἐρωτῶσι κατὰ τὴν στιγμὴν
τῆς ἐκστρατείας τῆς Σικελίας· διὰ

τὴν σπουδὴν, ἅτε οὕτῃ; τῇ; κλίσε-
 ῶς του, ὁ κ. Καραπάνος ἀναζητεῖ ἐν
 ἀπάσῃ τῇ Ἡπείρῳ τὰ ἐρείπια τῆς
 Δωδώνης, πλὴν τοῦ μέρους, ἐν τῷ ὁποίῳ
 ταῦτα εὗρίσκονται. Ὁ τόπος, παρ' ᾧ
 εἰκοσάκις ἴσως διήλθε, πορευόμενος εἰς
 Ἰωάννινα, ἀποκαλύπτεται αὐτῷ ἐκ τῶν
 λεγομένων τῶν χωρικῶν. Πορεύ-
 εται ἐκεῖτε μετὰ οὐλακῶν ἐργατῶν.
 Ἄλλ' ἀρχόμενος τῶν ἀνασκαφῶν ἐλπίζει
 ἀνακαλύψῃ οὐχὶ τὸν νῶτον τῆς Δω-
 δώνης, — ἀνακαλυφθέντα, κατὰ τὴν στα-
 θεράν αὐτοῦ ἰδεάν, πρὸ πολλῶν ἐτῶν,
 — ἀλλὰ μόνον ἀρχαῖα μνημεῖα, δυνά-
 μενα νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν διασ-
 φηνίσιν τινῶν ἐκ τῶν σκοτεινῶν ση-
 μείων τῆς τοπογραφίας τῆς Ἡπεί-
 ρου! Ἄλλως τε, ὁ κ. Καραπάνος εὐ-
 θέως ἐφωτίσθη περὶ τῆς σπουδαιότητος
 τῆς ἐκυτοῦ ἀνακαλύψεως. Τὰ λείψα-
 να μεγάλου θεάτρου, περιβαλλομένου
 παρ' ἐρείπίων πλείστων μνημείων, ἔδω-
 καν αὐτῷ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι παρῇν ἐν τι-
 νὶ τῶν σπουδαιοτάτων κέντρων τῆς
 ἀρχαίας Ἡπείρου. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ το-
 πογραφία τῆς κοιλάδος τῆς Τσαρρα-
 κίστας ὑπεγόρευσε εἰς τὴν ἐξήναιον
 αὐτοῦ ὅτι οἱ Μολοσσοὶ δὲν ἠδύναντό
 ποτε νὰ ἰδρῶσιν ἐκεῖσε τὴν πρωτεύ-
 ουσαν αὐτῶν ἢ κοιλάς, καί μιν ἐπὶ
 τῶν ὀρίων τῆς Μολοσσοῦ, χωρίζεται
 τοῦ τόπου τούτου δι' ἀποκρήμνων ὀ-
 ρέων καὶ παρ' ἀνυπερβάτων χαράδρων,
 ἐν ᾧ τυγχάνει ἀπολύτως ἀνοικτὴ πρὸς
 τὸ μέρος τῆς Θεσπρωτίας. Ὁ κ. Καρα-
 πάνος ἐπανήλθε τότε εἰς τὴν περὶ Δω-
 δώνης ἰδεάν του. Ἐξηκολούθησε τὰς ἀ-
 νασκαφάς, ἐπιβεβαιώσας τὰς εὐθυκρί-
 τους αὐτοῦ εἰκασίας διὰ τῆς ἀνευρέ-
 σεως ἀπείρων ἀναθηματικῶν ἀντικειμέ-
 νων καὶ πλείστων ἐπιγραφῶν, σχετικῶν
 πρὸς τὸν Νάϊον Δία, πρὸς τὴν Διό-
 νειαν καὶ τὸ χρηστήριον τῆς Δωδώνης.
 Δραστηρίως ἐπὶ δεκάμηνον διευθυνό-
 μεναι αἱ ἀνασκαφαὶ προήχθησαν εἰς μέ-
 σον ἔθνος 2 μ. 50 ἐπὶ ἐπιφανείας
 πλείον τῶν 20,000 μέτρων. Τὸ ἐπιτε-
 χθὲν ἀποτέλεσμα ἐστὶν ἀντάξιον τῶν

μεγάλων τούτων ἐργασιῶν. Τὰ διάφορα
 ἐξομολίσματα τῆς κοιλάδος τῆς Τσαρρα-
 κίστας, οὐ μόνον ἐχορσίμυσαν νὰ
 προσδιορίσωσι τὴν ἀκριβῆ τῆς Δωδώνης
 θέσιν, ἀλλὰ καὶ, οὕτως εἰπεῖν, ἀνίδρυ-
 σαν τὸ θυσιαστήριον ἐν τῇ διατάξει
 πάντων αὐτοῦ τῶν κτιρίων. Ἰδοὺ τὴν
 ἐνεστώσαν κατὰστασιν τῶν ἐρείπίων
 τῆς Δωδώνης, τὰ ὁποῖα διήρηνται, κα-
 τὰ τὸν κ. Καραπάνον, εἰς τρία διακε-
 κριμένα μέρη τὴν πόλιν, τὸ θέατρον
 καὶ τὸν ἱερὸν περίβολον. Κειμένη ἐπὶ
 τῆς ἄκρας λόφου, ἡ πόλις περιβάλλε-
 ται παρὰ τειχῶν πάντων μὲν ἑλλη-
 νικῆς κατασκευῆς, ἀλλὰ ποικίλων καλ-
 λωπισμῶν. Ἐν τῷ παρ' αὐτῶν περιγρα-
 φομένῳ ἀκανόνιστῳ τετραγώνῳ οὐδὲν ἕ-
 τερον ἀνευρέθη ἢ λείψανα λίθων καὶ ὑ-
 πόγειοι θάλαμοι. Τὸ θέατρον, ἐπὶ τὸν
 λόφον ἐρειδόμενον, τυγχάνει ἐκ τῶν εὐ-
 ρυχωροτάτων καὶ καεῖτον διατηρουμέ-
 νων τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν θάλασσαν τῆς κα-
 τωτέρας βαθμίδος, τὸ περίγραμμα τοῦ
 ἡμικυκλίου σύγκειται ἐξ 66 μέτρων
 εἰς τὸ ὕψος τοῦ θεάτρου ἐξικνεῖται
 εἰς 155 μέτρα. Ὁ κ. Καραπάνος ἀ-
 ηρῆθησε τεσσαράκοντα ἐννέα βαθμί-
 δας. Ἡ οἰκοδομὴ, στηριζομένη ἐκα-
 τέρωθεν παρὰ δύο ἀξιολόγων ἐρεισμα-
 τῶν τετραγωνικῶν λίθων, θεμελιῶν
 ἄνευ μίγματος καὶ μετὰ πολλῆς τῆς τέ-
 χνης συνηρμοσμένων, περιστέρεται
 παρ' εὐρείας δρυφρακτώδους στοᾶς. Ἐν
 τῷ ἑρῷ περιβόλῳ εὗρηται τὰ λείψανα
 μνημείου 40 μέτρων μήκους ἐπὶ 20
 πλάτους, τοῦ ὁποῖου αἱ ἐσωτερικαὶ δια-
 ρεσεις φαίνονται δεικνύουσαι τὸν πρόναον,
 τὸν ναὸν καὶ τὸν ὀπισθόδομον ναοῦ.
 Τρεῖς ἑλλειπτικαὶ ἀψίδες προσετέθη-
 σαν ἐπὶ τῶν ἐλευθέρων ἐνωπίων τοῦ
 προναοῦ. Τὰ ἐρείπια ταῦτά εἰσι τὰ
 τοῦ ναοῦ τοῦ Δωδωνεῖου Διὸς, ὅστις ἤ-
 θελε μεταμορφωθῇ εἰς ἐκκλησίαν, καθά-
 περ τὸ πλεῖστον τῶν ἀρχαίων ναῶν.
 Αἱ στῆλαι, ἐξ ὧν ἀνευρέθησαν ὀκτώ
 σπόνδυλοι φαίνονται ἀνέκαθεν καλυ-
 φθέντες ἐκ γύψου. Εἰς ἀπόστασιν ἐη-
 μάτων τινῶν ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς, ἀνε-

φωνῆς αὐτοῦ, ὁ Σωκράτης ὀνομάζεται ὁ τῶν Ἑλλήνων σοφώτατος. Ἔτερά πρὸς τοῦτοις μαντεῖα ἀπαντῶσιν εἰς τὴν εὐτελεῖν εὐπιστίαν τῶν Ἑλλήνων. Ὑπῆρχον τὰ τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν Κλάρον, εἰς τὴν Δίδυμον, εἰς τὴν Δῆλον. Οἱ ἄλλοι μετέβαινον καὶ συμβουλεύονται τὸν Ἀσκληπιὸν ἐν Ἀθήναις, ἐν Κυλλήνῃ καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ. Ὁ Ἀμφιάρεος, ὁ ἀρχαῖος ἀποθεωθεὶς μάντις, ἐδίδου χρησμούς ἐν τῷ παρὰ τῶν Βοιωτῶν αὐτῷ ἐν Ὄρωπῳ ἀνεγερθέντι ναφί. Ἡ Βοιωτία κατεῖχεν ἕτερον περίφημον μαντεῖον, τὸ τοῦ Τροφονίου, ἐν τινὶ ἄντρῳ τῆς Λιβαδεΐας. Γελευταῖον, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. οἱ Ἕλληνες ἐξέπεμπον θεωρίδας εἰς Λιβύην, ἵνα ἐρωτήσωσι τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀμμωνος, τὸ ὁποῖον συνεταύτιζον τῷ τοῦ Διός. Τὸ μαντεῖον τοῦτο προσηγόρευσε τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον διὰ τοῦ ὀνόματος Ὑψίου τοῦ Διός.

Τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης οὐχ ἤττον δὲν τυγχάνει πάντῃ ἐγκαταλειμμένον. Ἀθηναῖοι καὶ Πελοποννήσιοι εἰσέτι μεταδιδόνουσιν ἵνα ἀκούσωσι τὸν θροῦν τῆς Ζηνείου δρυός. Οἱ ἀττικοὶ ῥήτορες μνημονεύουσιν ἐνίοτε τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης συγχρόνως τῷ τῶν Δελφῶν. Ἀλλ' ἡ ἀδιαφορία, εἰς ἣν περιέπεσε παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ λατρεία τοῦ Δωδωνείου Διός, ἀποδείκνυται ἐκ τῶν Ἀγώνων τῆς Δωδώνης (Ναξίων Ἀγώνων, ἐκ τοῦ Ναξίου Διός), τῶν δορίων, πλὴν χωρίου τινὸς τοῦ Ἀθηναίου καὶ ἐπιγραφῆς τοῦ Corpus τοῦ Boeckh, οὐδὲν ἕτερον ἔγγραφον μνημονεύει αὐτῶν, καὶ τῶν δορίων ἡ ὑπαρχὴ οὐχ ἤττον βεβαιούται παρὰ ἐρείπιων σταδίου καὶ θεάτρου, τέως ἀνακαλυφθέντων. Δὲν συνάγεται ὅμως ἐντεῦθεν ὅτι οἱ Ναξιοὶ Ἀγῶνες ἦσαν ἑορταὶ ὅλως ἐγχώριοι, καθάπερ οἱ Παναθηναῖοι, οἱ Ἀθηναῖοι καὶ αἱ μαστιγοφόροι ἑορταὶ τῆς Λακεδαιμόνος. Μόνον οἱ βόρειοι λα-

οὶ τῆς Ἑλλάδος μετείχον αὐτῶν. Οἱ ἄγῳνες οὗτοι δὲν εἶχον διόλου τὸν πνευλληνικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἰσθμίων, τῶν Πυθικῶν καὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων. Ἄλλως τε, οἱ ἱερεῖς τῆς δωδώνης δὲν εἶχον καθόλου ἀνάγκην τῶν κατὰ τὸ λεγομένων Ἑλλήνων, ἵνα ἐπακρέσωσιν εἰς τὰς λειτουργικὰς δαπάνας. Ἀπασα ἡ ἡμιβάρετος Ἑλλάς τοῦ Βορρᾶ, Μολοσσοί, Ἡπειρώται, Μακεδόνες, Θεσσαλοὶ συνέρρεον, παρὰ τῷ μαντεῖῳ καὶ ὑπερεπλήρουν τὸ τέμενος αὐτοῦ πλουσίνων προστροφῶν καὶ ἀναθημάτων. Ὡς Μακεδὼν, ὁ Ἀλέξανδρος κατέλιπε κληροδότημα ἐκ 1,500 ταλάντων εἰς τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης.

Ἐν Δωδώνῃ οἱ ἱερεῖς (τόμouroi) καὶ αἱ ἱέρειαι (πλειάδες) εἶχον πλείστους τρόπους μαντείας. Οὗτε μὲν ἐπεσέγγον τὴν πᾶρά τῶν φύλλων ἱερὰς δρυὸς ἀποτελούμενον θροῦν, ὅτε δὲ ἡκροάζοντο τοῦ μουρμουρισμαῖο πηγῆς βροῦσης παρὰ τῷ δένδρῳ. Εἰς τὸ ἐμβάδον τοῦ τέμενους ὑφύοντο δύο στῆλαι ἀνομοίου ὕψους. Ἐπὶ τῆς ὑψηλοτέρας ὑπέρκειτο ἀγαλματίον ὠπλισμένον διὰ μάστιγος ἐξ ἀστραγάλων, ἥτις, τιθεμένη εἰς κίνησιν, ἐπληττεν ὀρεγχάλλικον λακάνην τεθειμένην ἐπὶ τῆς ἐτέρας στῆλης καὶ ἀπέδιδε χρησμολογικοὺς ἤχους. Οἱ ἱερεῖς κατέφευγον ἐνίοτε εἰς τὴν ὀρνιθομαντείαν. Ἐκρίνον περὶ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ θεοῦ ἐκ τῆς πτώσεως περιστερᾶς. Ἀλλ' ἡ βάση τοῦ μαντευτικοῦ αὐτῶν συστήματος ἦν ἡ ἀκρόασις τῶν ἤχων, θροῶν φύλλων, μουρμουρισμῶν ὑδάτων καὶ ἀναπάλλσεων ὀρεγχάλλου. Τοῖς προφητικοῖς τούτοις μέτοις δὲν ἐχεῶντο τὰ λοιπὰ τῆς Ἑλλάδος μαντεῖα. Ἐν Δελφοῖς, ὑπῆρχεν εἰδὸς τι μαγνητικῆς ὑπνοβασίας. Ἡ Πιθία ἀνῆρχετο τρίποδος τεθειμένου ὑπερθεῖν ὀρύγματος, ἀπὸ τοῦ ὁποῦ ἀνεπέμπετο τεράστιος ἀτμός μεθύσκων τὴν ἱέρειαν. Τρόμος ἐτάραττε τὸ σῶμά της, αἱ τρίβες της ἤναρθροῦντο, οἱ ὀρθαλμοὶ της προσήλυον.

το καὶ, κατελιγμένη παρὰ τοῦ θεῖ-
ου παρὰληρημάτας, ἐπύρρεσε λέξεις
δικακεκομμένες, ἃς οἱ ἱερεῖς συνήμο-
ζον καὶ εἰς ἃς ἀπέδιδον σύνδεσμον καὶ
ἔννοιαν. Ἐν Κλάρω, ἡ προφῆτης προέ-
λεγεν ἄρ' οὐ ἔπινε τὸ ὕδωρ πηγῆς
τινός. Τῇ ὀνειροκρίσῃ συνήθως ἔχρων-
το. Ἐν τοῖς νοτοῖς τοῦ Ἀτκαληπιού,
οἱ ἀσθενεῖς ἔδει νὰ ὑπνώπτωσι, καὶ
ὁ θεὸς ἐνεφάνιζετο αὐτοῖς ἵνα τοῖς
ὑποδείξῃ τὰ θεραπευτικὰ μέτρα. Ἐν
Ὀρωπῷ, ἔθουν κρινὸν εἰς τὸν Ἀμυρά-
ρχον, εἴτα ἐκοιμῶτο ἐπὶ τοῦ ἐκδα-
ρέντος δέρας τοῦ ζώου καὶ, καθ'
ὑπνους, ἐβλεπον ὀπτασίαν. Τὸ αὐτὸ
συνέβαιναν ἐν τῷ ἄντρῳ τοῦ Τρω-
νίου, ἔνθα διὰ μέσου μυστικῆς μη-
χανῆς, ἐρίπτοντο, ἔχοντες τὴν κερκ-
λὴν πρὸς τὰ κάτω, εἰς βαθὺ ὑπόγει-
ον, συχνάζοντες παρὰ φασμάτων. Ὡς
πρὸς τὸν Δία Ἀμύων, ἐποίει κα-
τάδηλον τὴν ἐαυτοῦ ἀπάντησιν, πε-
ριάπτων διαφόρους κινήσεις εἰς λέμ-
βον, ἣν λίβους ἱερεῖς ἔρρεον μετὰ πομ-
πῆς ἐπὶ τῶν ὤμων τῶν.

11.

Ἀρωθεῖς καὶ λαφυραγωγηθεῖς παρὰ
τῶν Αἰτωλῶν, τῶν Ρωμαίων, τῶν
Θρακῶν καὶ τῶν Γόθων, πλειστάκις
κατεδραρισθεῖς καὶ ἀναικτοδομηθεῖς ὀναδὶ
τῆς Δωδώνης τελείως κατεστράφη ἐν
ἐποχῇ ἀγνώστῳ, ἣν νομίζουσιν οὐ-
σαν τὸ τέλος τοῦ πέμπτου αἰῶνος.
Ἐκτοτε δὲν ἀπέμεινε πλέον ἔχνης τοῦ
θεοκιστηρίου τῶν Πελασγῶν ἡγνοεῖτο
καὶ αὐτὸς ὁ τύπος τῆς θέσεως του.
Ἐφάνετο ὅτι ἡ Δωδώνη, κοιτίς τῆς
ἐλληνικῆς θρησκείας, ἀρ' ἐαυτῆς ὑπὲρ
τὴν γῆν ὑπεσῆλθεν ἐν αἷς ἡμέραις ἐγ-
κατέλειψαν τὰ τελευταῖα τεμνὴ τῶν
θεῶν. Καὶ τὸ θρησκευτικὸν καὶ ποιη-
τικὸν αἶσθημα ἐνησμενίζετο ὅτι ἡ μυ-
στηριώδης ἐξαφάνις τῆς Δωδώνης συ-
νεφώνει μετὰ τοῦ σκοτοῦς τῆς ἀρ-
χίας αὐτοῦ καταγωγῆς.

Ἄλλ' ἡ ἀρχαιολογία δὲν ἡννόει
τὸ πρᾶγμα τοιοιουτρόπως. Ἐπανε-

λημμένως προσεπάθησαν, ἐὰν μὴ νὰ
ἀνέρωσι, τοῦλάχιστον ἐξ ὑποθέσεως
νὰ ὀρίσωσι τὴν ἀκριβοῦς αὐτοῦ θέσιν.
Οὐδεὶς εἶχεν ἐπιτύχει τούτου. Ἐκ-
στος ἐτίθετο τὴν Δωδώνην εἰς διάφο-
ρον τοποθεσίαν, καὶ δὲν ὑπῆρξε καθ'
ὅλην τὴν Ἠπειρὸν σπουδαῖον τι ἐρεῖ-
πιον, ἔνθα νὰ μὴ εἶδον τὰ ἔχνη τοῦ
ναοῦ τοῦ Διός. Εἰς τὸν κ. Καραπά-
νον ὀφείλεται ἡ τιμὴ τῆς ἀνακαλύψεως
τῶν ἐρείπων τῆς Δωδώνης. Ὡς περ
πᾶσαι αἱ μεγάλα ἀνακαλύψεις, ἀλλα-
χόστε, καὶ αὕτη μικρὸν κατὰ σύμπτω-
σιν ἐγένετο. Ἀ κατὰ τὰς ἐμὰς περιη-
γήσεις ἐν Ἠπειρῷ, διηγείται ὁ κ. Καρα-
πάνος, ἤμην προκατελιγμένους ἐκ
«τῆς ιδέας τοῦ ναοῦ τῆς Δωδώνης.
«Σφόδρα ἐπεθύμουν ν' ἀνακαλύψω αὐ-
τὸ τὸ τέμενος, τὸ ὅποιον, τυγχάνον
«τὸ δικτημότατον ἐν τῷ ἑλληνικῷ κό-
«σμῳ, ἐξηκολούθει ὑπεκρεῦγον τὰς
«ἐξερευνήσεις τῶν τε περιηγητῶν καὶ
«ἀρχαιολόγων. Ἐξήτουν ἀπόδειξιν τι-
«να τῆς τοποθεσίας αὐτοῦ ἐν πάσαις
«ταῖς προυνσιζούσαις ἐρείπια θέτε-
«σιν, ἃς ἔσχον εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκερθῶ.
«Εἶχον ἤδη ἀνατκάψει πλείστας, ἅτε,
«κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1875, παρατι-
«χῶν ἐν Ἰωαννίνοις, ἔμαθον ὅτι χωρι-
«κοὶ τοῦ διμερίσματος τῆς Τσακα-
«κοβίστας ἀνεκάλυπτον συνεχῶς ἀρχαῖα
«νομίσματα ἐν ἐρείπιοις, νομίζομένοις
«ἀπαρὰ πλείστων περιηγητῶν ὡς τοῦ
«Πασσαρῶνος, πρωτεύουσος τῆς Μολοσ-
«σοῦ. Αἱ ἐληροφορίαι αὗται παρέσχον
«μοι τὴν ιδέα» ὅτι, ἀνασκαφαὶ ἐκεῖ-
«σε γινόμεναι, ἤθελον φέρει πιθανῶς
«εἰς φῶς ἀρχαῖα μνημεῖα, δυνάμενα
«νὰ συντελέσωσι πρὸς διαφώτισιν τι-
«νων ἐκ τῶν σκοτεινῶν σημείων τῆς
«τοπογραφίας τῆς Ἠπειροῦ.»

Ἦδη, ἰδοὺ τὴν μοχθηρίαν τοῦ πράγ-
ματος. Περιηγητὴς ζωηρὸς καὶ ἀκρί-
ματος, κάτοχος σπουδαίας παιδείας,
ἐγκρατὴς κατὰ θάθος τῆς ἐλληνικῆς,
ἅτε οὐσης τῆς γλώσσης του· εἰδὼς
θαυμασίως τὰ χρονικὰ τῆς Ἑλλάδος,
ὡς πατρίδος αὐτοῦ παλαιόμενος διὰ

κάλυψαν τὴν στρώσιν δύο οἰκοδομῶν, ὧν ἀγνοεῖται θετικῶς οἶος· ἦν ὁ προορισμὸς αὐτῶν ὁ κ. Καραπάνος φρονεῖ ὅτι αὐταὶ ἐχρησίμευον εἰς τὸ μαντικὰ μέσα τῶν ἱερῶν τῆς Δωδώνης. Ὡς πρὸς τὸ μικρὸν ὀρθογώνιον οὐλοδύμημα τὸ κείμενον εἰς ἕτερόν τι μέρος τοῦ Τεμένους, διαφωτίζεται τις ἐκ τινος ὀρειχαλκίνου τροχοῦ μετ' ἀπαιρητικῆς ἐπιγραφῆς εἰς τὴν Ἀφροδίτην, ἐκεῖσε ἀνευρεθέντος, ἦν ὁ γὰρ τῆς θεᾶς ταύτης. Τὰ ἐρείπια δύο ἐστὶν νῶων, προπυλαίων, ἀπομεινωμένων θωμῶν καὶ ἀναθηματικῶν μνημείων ἀριθμουμένων πλέον τῶν τεσσαράκοντα, τέλος ἡ τεκμαιρομένη θέσις σταδίου συμπληροῦσι τὴν εἰκόνα τῆς ὑπαρξάσης Δωδώνης.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ κ. Καραπάνου ἐγγέγοντο προσέτι παρὰ τοὺς ἀνευρέσεως παντοειδῶν ἀρχαιοτήτων ἐκτιμωμένων εἰς πλείστας χιλιάδας, καὶ οὕτως ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ὑψηλετάτου ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. Τιμωτά εἰσιν ἀγαλμάτια καὶ ἀνάγλυφα ἀρχαίου ρυθμοῦ, δοχεῖα, τρίποδες, κοσμήματα, ὕψλα, καὶ τεμαχία πανοπλιῶν, περιέρχοι ἐπιγραφαὶ ἐπὶ μεταλλίνων πλακῶν, καὶ πλέον τῶν ἐξακοσίων νομισματικῶν κερματίων, τὸ πλείστον μέρος τῶν ὁποίων ἀνήκει εἰς τὰ κράτη τῆς Θορείου Ἑλλάδος καὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Σχεδὸν πάντα τ' ἀντικείμενα ταῦτα, τὰ ὅποια εἶχον προσφερθῇ εἰς τὸ μαντεῖον ὡς ἀναθήματα, ἢ ἐχρησίμευον εἰς τὴν λατρείαν του, ἦσαν ὀρειχάλκινα. Ἡ πληθυσμὸν αὕτη ὀρειχάλκων συμφωνεῖ ἄριστα μετὰ περιέρχοντινός διαβεβαιώσεως ἀρχαίου συγγραφῆς (1), λέγοντος ὅτι ἐν τῶν τειχῶν αὐτῶν τοῦ νηοῦ τῆς Δωδώνης

νης ἐσχημάτισται ἐξ ἐπισωρεύσεως ὀρειχαλκίων εἰδῶν, δοχείων, τρίποδων καὶ ἀγαλμάτων. Ὅθεν, ὅτε ὁ ἱερεὺς ἐθιγέ τι ἐξ αὐτῶν, ἢ ἡχητικὴ ἀνάπαλσις ἀνεκρούετο ἀφ' ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ τοίχου καὶ παρείχε τὸν χρησμόν. Αἱ ὠραιόταται καὶ περιεργωτάται ἀρχαιοτήτες, αἱ Δωδώνη εὐρεθεῖσαι, ἐχαράχθησαν ἀποτελοῦσι τὸν ἄτλαντα ἢ τὸν δεύτερον τόμον τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Καραπάνου. Ὁ συγγραφεὺς πάντοτε σφῶς κατήρτισε τὸν ἀναλυτικὸν κατάλογον ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ, κατόπι τῆς ἐπιστορήσεως τῶν ἀνασκαφῶν καὶ τῆς περιγραφῆς τῶν ἐρειπίων.

Ἐνεκα τοῦ καθαροῦ ἰθνηκοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος ἡ Ἀκαδημία δὲν δύναται ν' ἀπονεύμῃ γέρας εἰς ἔργον ξένου. Δὲν ἔχει ὅμως οὕτω τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς ἐμφυχώσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων Ἑταιρίαν. Ἡ ἀρχὴ αὐτῆς τυγχάνει σχεδὸν κοσμοπολιτικὴ· τὰ μέλη αὐτῆς καὶ οἱ δωρεοδότες ἀνέκουσιν εἰς πᾶσαν τὴν Εὐρώπην. Ἡ Ἑταιρία αὕτη ἡθελε περιάψει τιμὴν εἰς ἑαυτὴν ἀπονέμουσαν τὴν ὑψίστην τῶν ἑαυτῆς ἀμοιβῶν εἰς τὸν κ. Καραπάνον. Δὲν εἶναι καθόλου μικρὸν πρᾶγμα μετὰ εἰκοσιν αἰῶνων σιγῇ νὰ κάμῃ τις νὰ λαλήσῃ τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης.

Ι. Σ. Δ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑ. Ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ ταύτῃ παραφέρθη λάθος τι περὶ τὰς σελίδας, ὅπερ παρακαλεῖται ὁ εὐμενὴς ἀναγνώστης νὰ διορθώσῃ ὡς ἑξῆς. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς σελίδος 153 μεταβῆτω ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν 155, μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς 156 μεταβῆτω τὴν 154. καὶ μετ' αὐτὴν εἰς τὴν 157 Σ. τ. Δ.

(1) Μνημονεύεται παρὰ Στεφάνου. — Ἡ σὴ μείωσις αὕτη ἐστὶ τοῦ κ. Λεοντος Heuzey, τοῦ ὁποῦ το βιβλίον τοῦ κ. Καραπάνου περιλαμβάνει ἐν παραρτήματι, σφῶν τινα πειγματοῖν ἐπὶ κατηγόριαις τινὲς ἀναθηματικῶν εἰδῶν εὐρεθέντων ἐν Δωδώνῃ. Δύο ἕτερα πειγματοῖν συνδεύουσι ταῦτα· ἐν τῷ πρώτῳ ὁ κ.

Γουίτ περιγράφει τὰ ἀγαλμάτια καὶ τὰ ἀνάγλυφα· ἐν τῷ δευτέρῳ ὁ κ. Ἑγγερ σχολιάζει ἐξ ἐκ τῶν περιεργωτάτων ἐπιγραφῶν.